

Wojciech Czajkowski, Juliusz Piwowarski

Administracja z ludzką twarzą - Modern Bushidō

Zeszyt Naukowy 2, 64-70

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Administracja z ludzką twarzą – Modern Bushidō

Zarówno w Japonii, jak i na całym świecie egzystują obecnie grupy ludzi stosujące się, w wyniku własnego, świadomego wyboru, do ideałów Bushidō. Pamiętajmy przy tym o użyteczności dalekowschodnich wskazówek zalecających umiejętne łączenie stałości i zmiany¹. Wierność ideom przy jednoczesnej umiejętności dostosowania się została wielokrotnie potwierdzona jako właściwa strategia dla ludzkiej egzystencji i rozwoju. Dlatego też, podczas reformy Meiji japoński cesarz Mutsuhito wraz z elitami o pochodzeniu samurajskim od roku 1882 odnowili oficjalnie swą wierność dla Bushidō² i jego głównych cnót.

Należą do nich:

1. Prawość – Gi (*chin.* – Yi) i Mądrość – Chi (*chin.* – Zhi)
2. Życzliwość – Jin (Humanitarność – *chin.* – Ren)
3. Szacunek, Uprzejmość – Rei (*chin.* – Li) i Honor – Meiyo (*chin.* – Ming Yu)
4. Odwaga – Yusha (*chin.* – Yong)
5. Lojalność – Chūgi, Chujitsu
6. Szczerłość, uczciwość – Makoto, Shin (*chin.* – Cheng)
7. Pietyzm rodzinny (nabożność synowska) – Kō

Interesujące dla ludzi Zachodu może być to, że istotną rolę w propagowaniu Bushidō dla współczesności (Modern Bushidō) odegrali Japończycy będący chrześcijanami, pochodzący z rodzin samurajskich. Byli nimi Uchimura Kanzo (1861–1930) urodzony w Edo, późniejszym Tokio, Nitobe Inazo (1862–1933) oraz Miyabe Kingo (1860–1951). Porównywali oni Bushidō do Starego Przymierza, działając na rzecz dalekowschodniego Nowego Przymierza, będącego syntezą Bushidō i Chrześcijaństwa. Niezależnie od tego, za którym z duchowych mistrzów byśmy nie podążyli, to istotnym elementem, charakterystycznym dla dalekowschodnich systemów, których wypadkową stanowi Kodeks Bushidō, jest postawa uczestnicząca zwolennika Drogi Wojownika. Filozofia staje się tu synonimem strategii zdrowego rozsądku i treningu umie-

¹ Aluchna M., Płoszajski P., *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008.

² *Reskrypt Cesarski do Żołnierzy i Żeglarzy*, 1882.

jętności. Jest ona zatem filozofią bezpieczeństwa oraz mądrości opartej na codziennej praktyce. Należy zwrócić uwagę, że stosowanie prawideł administrowania jakością życia poprzez reguły Kodeksu Bushidō jest możliwe tak naprawdę jedynie wtedy, gdy przyswojenie (internalizacja) cnót samurajskich następuje w zgodzie z zasadami Budō. W Japonii koncepcji tej nadano określenie „uczenie się całym ciałem”³. Dla pełnej jasności, autorzy podają własną definicję pojęcia Sztuki Walki – Budō, które jest metodą ćwiczenia umysłu za pomocą cennego narzędzia, jakim jest Ludzkie Ciało, według reguł zebranych w Bushidō – kodeksie samodoskonalenia.

Według Piwowarskiego, Sztuka Walki jest sferą kultury związaną z systemami bojowymi opisywanymi przy pomocy szczegółowej kodyfikacji, wynikającej z dalekowschodnich inspiracji, dotyczącej technik, metod i obyczaju, opartych na przesłankach filozoficzno-religijnych, a zarazem utylitarnych. Służy ona możliwie jak najskuteczniej utrzymaniu i podnoszeniu wysokiego poziomu bezpieczeństwa zarówno jednostek, jak też zespołów ludzkich, poprzez ćwiczenia i wieloaspektowy rozwój:

- 1) możliwości aktywności i skutecznego przeciwdziałania zagrożeniom ze strony osób i innych niekorzystnych okoliczności o charakterze militarnym, cywilnym, sił natury bądź konfrontacji o charakterze sportowym,
- 2) możliwości utrzymania, ratowania i poprawiania jakości życia, w tym bezpieczeństwa zdrowotnego, oraz moralnych i estetycznych wartości wzajemnie się przenikających i wzmacniających w wymiarach: indywidualnym oraz społecznym,
- 3) możliwości oparcia w okresie trwania całego życia na angażującej ciało i umysł metodzie perfekcjonistycznego samodoskonalenia,
- 4) poziomu umiejętności bojowych determinujący również podjęcie walki z wewnętrznymi przeciwnościami, takimi jak negatywne intencje i emocje⁴.

Istotną częścią treningu samodoskonalenia poprzez Sztukę Walki (Budō) jest nierozzerwalne jej powiązanie z treningiem medytacji. Trening ten jest czynnikiem, którego pominięcie najprawdopodobniej wyklucza pełnię samorealizacji. Niezależnie od możliwości osiągnięcia najwyższego stanu umysłu, określanego jako oświecenie, medytacja pozwala na bieżąco, zanim jeszcze dotrzemy na Najwyższy Szczyt, w znacznym stopniu poprawić funkcjonowanie naszego ciała (zdrowie fizyczne), psychiki, samokontroli psychofizycznej. Medytacja umożliwi także osiągnięcie większej pewności i skuteczności w codziennych działaniach, tak indywidualnych, jak również społecznych. Odpowiada temu wywodząca się z Bushidō koncepcja tennōgaku – wychowania na cesarza (także nazywana shōgungaku – wychowanie na shōguna). Co ciekawe, dotyczyło to każdego bushi, nawet pochodzącego z najbardziej ubogiej samurajskiej rodziny, nie tylko młodzieży będącej w prostej linii potomkami panującego cesarza. Był i nadal jest to model samodoskonalenia, zgodnego

³ Mente (de) B. L., *Samuraje a współczesny biznes*, Bellona, Warszawa 2006.

⁴ Zob. Definicja Sztuki Walki wg J. Piwowarskiego na www.apeiron.edu.pl

z koncepcją uniwersalnego monarchy jaką przedstawia także „tybetańskie Bushidō”, czyli Shambala⁵.

Zarządzanie jakością ludzkiej egzystencji to zadanie na miarę celu, jakim jest nadawanie sensu życiu człowieka. Wymaga ono głębokiej, filozoficznej refleksji. To z kolei rodzi określone, użyteczne zasady postępowania. Przyjęcie określonej drogi do celu następuje poprzez konkretne reguły – stąd bierze się sformułowanie „administrowanie dobrostanem człowieka”. Bierze się ono także stąd, że termin „zarządzanie” ma obecnie w nauce konotacje zbyt głęboko zakotwiczone, w opinii autorów, w kategoriach ekonomicznych, nierzadko tkwiących u źródeł postaw konsumpcjonistycznych, które gubią to, co nazywamy sensem życia. Sens ten z powodzeniem odnajdujemy z pomocą trwającej już kilka tysięcy lat, nadal żywej humanistycznej teorii Budō tożsamego z Kodeksem Bushidō⁶.

Jak stwierdzają badacze, Arutjunow i Swietłow, w okresie administracji shōgunatu Tokugawa „Oficjalną ideologią państwową stał się konfucjanizm (...)”. „O znaczeniu jakie Ieyasu nadawał religii, w tym konfucjanizmowi, świadczy dobitnie jego testament. Wielki Shogun pisał w nim: „Religia shintō, buddyzm i konfucjanizm, choć różnią się dogmatami, ale mają na uwadze wspólny cel, wiedzą do dobra i karzą zło (...)”⁷. Takie określenie stosunków społecznych w grupach pierwotnych (rodzina, niekiedy też sangha⁸) i wtórnych (klasy społeczne, sanghi) oraz indywidualnego rozwoju (samodoskonalenia oraz wykształcenia i zawodowej kariery) w buddyzmie i taoizmie jest podobne. Analogii szuka się także w systemach idei filozoficznych i religijnych. Asymilacja rodzimych kultów z elementami buddyzmu i konfucjanizmu stworzyła w Japonii specyficzną jakość określaną jako jedność trzech (czterech) religii⁹. Podczas ery Tokugawa (Edo) konfucjanizm był czynnikiem najmocniej stabilizującym zarówno administrację publiczną, jak też stosunki społeczne i budowę lojalności, uwzględniając chociażby oddziaływanie *Doktryny Środka (Zhongyong)*, spisanej najprawdopodobniej przez wnuka Konfucjusza Zisi (492–431 p.n.e.). *Doktrynę Środka Zhuxi* (1130–1200) włączył do *Czteroksięgu* studiowanego obowiązkowo przez japońskich rycerzy – bushi. Samuraj dowiadywał się z *Czteroksięgu*, iż jest „Pięć pod niebem uniwersalnych dróg (...)” gdyż Mistrz rzekł: »Między władcą a urzędnikiem, między ojcem i synem, między mężem i żoną, między starszym i młodszym bratem i między przyjaciółmi – jest pięć

⁵ Trungpa Ch., *Szambala: Święta Ścieżka Wojownika*, Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa 2002.

⁶ Cynarski W. J., *Słownik pojęć* [w:] IDŌ. Ruch dla Kultury, Rzeszów, s. 92.

⁷ Por.: Arutjunow S., Swietłow G., *Starzy i nowi bogowie Japonii*, PIW, Warszawa 1973, s. 55, 56.

⁸ Sangha (sanskryt): dosł. „zgrupowanie” – nazwa wspólnoty buddyjskich mnichów, gmina.

⁹ Por.: Nakamura H., *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie–Chiny–Tybet–Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 282, 283, 288–290, 342–343, 362, 380–382, 394, 459, 471. Chodzi o jedność trzech (czterech) religii: buddyzmu, taoizmu, konfucjanizmu i shintō, tworzącą w efekcie, z włączeniem pewnych elementów będących echem hinduizmu, koncepcję neo-konfucjańską.

pod niebem uniwersalnych dróg. Wiedza (*zhi*), humanitarność (*ren*) i męstwo (*yong*) – te trzy są pod niebem uniwersalnymi cnotami (*de*). Praktykowane, dają jedno»¹⁰. Wraz z owymi pięcioma modelowymi stosunkami społecznymi wzrastają odpowiednio sprawiedliwość (władca – urzędnik), miłość (ojciec – syn), szacunek (mąż – żona), porządek (starszy i młodszy brat) i lojalność (przyjaciel – przyjaciel). Pięć wymienionych aspektów funkcjonowania organizmu społecznego może przenikać się wzajemnie na wszelkie sposoby. Na przykład dana osoba może pełnić służbę nie tylko jako urzędnik państwowy, ale także na rzecz konkretnej osoby, choćby we własnej rodzinie lub służbę w rozumieniu misji poświęconej rozwojowi określonej, szlachetnej idei urzeczywistnianej w konkretnym przedsięwzięciu. Innym przykładem jest to, iż monarcha traktuje swoich ludzi jak własne dzieci. Z drugiej strony można też przyjąć, że osoba, która pragnie się rozwijać i doskonalić, będąc panem swojej egzystencji w pewnym sensie kreuje postać władcy działającego na użytek swój, swoich bliskich oraz swego otoczenia, a nawet na użytek ludzkości i całego Wszechświata. Ta idea ma odzwierciedlenie we wspomnianych wcześniej koncepcjach shōgungaku (wychowanie na shōguna) oraz tennōgaku (wychowanie na cesarza) polegających na tym, by ideał pedagogiczny był ideałem najwyższym transferującym w samodzielnym, dorosłym życiu w podążaniu Drogą Cesarza. Można jego źródła poszukiwać także w konfucjanizmie, a nawet w hinduizmie, zwłaszcza w wersji cesarza Asioki, który wyznawał buddyjskie ideały jednocześnie mocno oparte na afirmującym samodyscyplinę jogi i ideały rycerzy kszatrija hinduizmu.

Mistrz [Konfucjusz] mawiał: „Zamiłowanie do nauki zbliża do wiedzy [mądrości]. Usilny trening zbliża do cnoty humanitarności, zaś pojąć wstyd to zbliżyć się do męstwa. Kto poznał te trzy, poznał jak siebie samego kształtować. Znając to, wie jak rządzić cesarstwem. Zarządzanie ma dziewięć kanonów:

- 1) kształtowanie siebie samego, poprzez budowanie siły woli, właściwych i konsekwentnie realizowanych postanowień, oczyszczenie psychiczne i fizyczne także przez odpowiednią dietę i okresowy post.
- 2) szanowanie wartości, czyli docenianie i autentyczne kultywowanie cnót oraz prostotę i nieuleganie zbytkowi.
- 3) rodzinna zażyłość, poświęcanie należytej uwagi krewnym, uczestniczenie w radościach i trudnych chwilach.
- 4) szanowanie dostojników państwowych, poprzez obdarzanie ich zaufaniem i właściwe delegowanie kompetencji.
- 5) identyfikowanie się z korpusem urzędniczym [stawianie się w czyjejs sytuacji, korzystając z własnych doświadczeń], któremu towarzyszy zachęcanie do szczerości i jej utrwalanie w atmosferze sprzyjającej budowaniu godności ludzkiej.

¹⁰ Zisi, *Doktryna Środka (Zhongyong)* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. II, red. M. Kudelska, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, art. XX, s. 343.

- 6) traktowanie narodu jak swoich własnych dzieci, między innymi zatrudnianie w odpowiednim czasie i sprawiedliwe wynagradzanie.
- 7) wspieranie rzemieślników, poprzez codzienną kontrolę oraz weryfikację raz na miesiąc i także – uczciwe wynagradzanie zgodne z efektem pracy.
- 8) okazywanie pobłażliwości obcokrajowcom, ponieważ rzeczy winny mieć swój początek oraz koniec – tu zawarte są stosowne powitania i pożegnania gości i wyrozumiałość, co do nieznamości miejscowych obyczajów.
- 9) okazywanie uprzejmości książętom feudalnym.”¹¹

Niezależnie od rosnącej w okresie Edo roli konfucjanizmu w systemie politycznym średniowiecznej Japonii, mentalność wszystkich warstw społeczeństwa Kraju Wschodzącego Słońca nie wyzbywała się elementów buddyjskich. Stąd do dzisiaj niektórzy potomkowie samurajów rozpoczynają każdy swój dzień od przemycia twarzy, przepłukania wodą ust oraz sześciu pokłonów w sześciu kierunkach świata. Transferują i umacniają one internalizację (poprzez „uczenie się całym ciałem”) znaczenia w naszym życiu sześciu ważnych elementów postawy nadającej właściwy sens naszej egzystencji. Stosując filozofię yin-yang jesteśmy w stanie utożsamić się z każdym z elementów owej dualistycznej, organicystycznej koncepcji społecznej. Bo czyż nie jesteśmy (lub będziemy) jednocześnie czyimś dziećmi i rodzicami? Bo czyż prawdziwy przywódca to nie ten, który skuteczniej potrafi służyć innym, a operatywny „śluga” zaiste nie staje się postacią godnie dominującą? Czyż mąż i żona nie stanowią całości domkniętej i jedynej zdolnej do prokreacji i właściwego, zgodnego z Naturą wychowania potomstwa? „Uczniowie Buddy okazują [bowiem] cześć sześciu kierunkom Prawdy (...) wschód oznacza stosunek rodziców i dzieci, południe stosunek [mistrza]-nauczyciela i ucznia, zachód stosunek męża i żony, północ stosunek człowieka do jego przyjaciół; kierunek w dół oznacza stosunek pana i służi, a kierunek ku górze stosunki pomiędzy

¹¹ *Ibidem*, s. 343, 344; ... [1] Post, oczyszczenie i dbałość o strój [schludność] oraz nieuchybianie obyczajności... – oto jest kształtowanie siebie samego. [2] Poniechanie obmowy i nieuleganie pięknu [w rozumieniu zbytku] w połączeniu z docenianiem cnoty (*de*) – oto jest poszanowanie wartości. [3] Honorowanie krewniaków, traktowanie ich z uwagą, uczestniczenie w ich radościach i smutkach – oto jest rodzinna zażyłość. [4] Pozwolenie by sami dbali o powierzone im zadania – oto jest darzenie dostojników państwowych szacunkiem. [5] Prowokowanie szczerości (*xin*), nienaruszanie ich godności i dostatnie wynagradzanie – oto jest identyfikowanie się z korpusem urzędników. [6] Zatrudnianie tylko w odpowiednim czasie i uczciwa zapłata – oto jest popieranie zwykłych ludzi jak naszych [własnych dzieci]. [7] Codzienna kontrola, miesięczna weryfikacja, wynagradzanie według pracy – oto jest wspieranie wszystkich rzemieślników. [8] Witanie przybywających i odprowadzanie wyjeżdżających [gdzdy rzeczy powinny mieć początek i koniec], obdarowywanie ich i okazywanie współczucia za ich brak umiejętności [dotyczących miejscowych obyczajów] – oto jest okazywanie pobłażliwości obcym z krain dalekich. [9] Restaurowanie rodzin, których linia sukcesji została złamana, aby na nowo ożywić zniszczone [wojną] księstwo, porządkowanie go w czasie zamętu, aby je wspierać w niebezpieczeństwie ... – oto jest uprzejmość okazywana feudalnym książętom”. Zisi, *Doktryna Środka – Zhongyong*, tłum. Wójcik [w:] *Filozofia Wschodu*, t. II, red. M. Kudelska, s. 344, 345.

uczniami Buddy.”¹² Przypomnę, iż zwyczaj opisywanych poklonów kultuowany jest w Japonii, a także i poza nią, wśród osób o samurajskim pochodzeniu lub samurajskiej samoidentyfikacji. Wyraźnie odnajdujemy tu analogię do chińskiego pojmowania idei kosmicznego organizmu i przenikającej ten organizm „naturalnej hierarchii.”

Analogia między konfucjanizmem i buddyzmem idzie daleko: „sześć kierunków Prawdy” odnosi się do buddyjskiego obrazu sześciu właściwych rodzajów stosunków społecznych. Dalekowschodnia religia i filozofia kultuowana, przypomnę, nie jako forma opisu, czy czysto intelektualnych spekulacji obserwatora zjawisk, lecz zdecydowanie z pozycji uczestnika i kreatora dziejących się procesów, jest źródłem konkretnych wskazówek do treningu samodoskonalenia oraz udziału w umiejętnym, ukształtowanym według własnych poglądów administrowaniu jakością życia. Przykładem są oczekiwania dotyczące potomstwa. „Dziecko winno szanować swoich rodziców i robić dla nich wszystko, czego oczekują. Winno im usłużyć, pomagać im w pracach, kultywować związki rodzinne, strzec rodzinnej własności, a gdy [ojciec i matka] odejdą, spełniać posługę pamięci.”¹³

Pisma buddyjskie i konfucjanizm opisują, wyjaśniają i doradzają właściwe postępowanie dotyczące rozlicznych aspektów egzystencji zarówno jednostek, jak i całego organizmu społecznego oraz jego składowych związków – części będących także swoistymi organizmami. „Rodzice winni względem swych dzieci spełniać pięć powinności: unikać czynienia zła, być przykładem dobrego postępowania, zapewnić dzieciom wykształcenie, zadbać o ich małżeństwo i we właściwym czasie przekazać im rodzinne dobra. Gdy rodzice i dzieci stosują się do tych zasad, rodzina będzie żyć w trwałej zgodzie”¹⁴. Natomiast „syn nie potrafiłby się odplacić rodzicom za ich łaskawą dobroć, nawet gdyby miał ich nosić na rękach przez sto lat. I nawet gdyby ich przez sto lat kąpał w wonnościach, gdyby im usługiwał jak idealny syn, gdyby zdobył dla nich tron i gdyby otoczył ich całym przepychem świata, nadal nie spłaciłby ogromnego długu wdzięczności, jaki jest im winien”¹⁵ z chwilą, gdy przyoblekli go w Cenne Ludzkie Ciało.

Jak widać, organicystyczny model samorealizacji i filozofii administrowania jest holistycznym paradygmatem działającym jednocześnie na poziomach indywidualnym oraz kolektywnym. Stąd – jak napisał czytany i cytowany przez wielu samurajów Mencjusz (371–289 p.n.e) – ludzie mówią: „Cesarstwo, księstwo, rodzina. Korzenie cesarstwa tkwią w księstwie, korzenie księstwa tkwią w rodzinie, korzenie rodziny tkwią w jednostce”¹⁶.

¹² *Digha Nikāya* 31, *Singālovāda-sutta*, podaje za *The Teaching of Buddha*, 1987; Wybór sutr dokonany przez Bukko Kyokai, Tōkyō 1987, Polska edycja: *Nauka Buddy. Wybór sutr*, Wydawnictwo „A”, Kraków 2006: obszernie omówienie buddyjskiego ujęcia sześciu stosunków społecznych na kartach *Nauki Buddy*: s. 224–228.

¹³ *Ibidem*, s. 224, 225.

¹⁴ *Singālovāda-sutta*, podaje za *Ibidem*, s. 225.

¹⁵ *Anmutara Nikāya*, *Samacitta-sutta*, podaje za *Ibidem*, s. 228.

¹⁶ Mencjusz, *Księga Mencjusza – Mengzi* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. II, *op. cit.*, s. 352.

Bibliografia

1. Aluchna M., Ploszajski P., *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008.
2. Arutjunow S., Swietłow G., *Starzy i nowi bogowie Japonii*, PIW, Warszawa 1973.
3. Cynarski W. J., *Słownik pojęć* [w:] IDŌ. Ruch dla Kultury, Rzeszów 2000.
4. Mente (de) B.L., *Samuraje a współczesny biznes*, Bellona, Warszawa 2006.
5. *Reskrypt Cesarski do Żołnierzy i Żeglarzy*, 1882 r.
6. Trungpa Ch., *Szambala: Święta Ścieżka Wojownika*, Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa 2002.
7. Nakamura H., *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie–Chiny–Tybet–Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
8. Mencjusz, *Księga Mencjusza – Mengzi* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. II, red. M. Kudelska, Kraków 2001.
9. *Nauka Buddy. Wybór sutr*. Praca zbiorowa – Japońskie Stowarzyszenie Propagowania Buddyzmu, Wydawnictwo „A”, Kraków 2006.
10. Zisi, *Doktryna Środka (Zhongyong)* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. II, red. M. Kudelska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, art. XX.
11. www.apeiron.edu.pl